

**KINCSES-NAGY, É. Mongolic Copies in Chaghatay, Harras-
sowitz Verlag, Wiesbaden, 2018, 292 pp.
ISBN: 978-3-447-11055-6**

Erdem UÇAR

Prague/Czech Republic
E-mail: merdemu@gmail.com

Elimizdeki kitap, müteveffa Türkolog Berta ÁRPÁD'ın danışmanlığında 2009'da Szeged üniversitesinde Macarca olarak hazırlanan *A csagatáj irodalmi nyelv mongol elemei* başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

SCHÖNIG'in Batı Oğuzcasındaki (= Osmanlıca) Moğolca alıntıları incelemesinden sonra (2000), CSÁKI, Volga Kıpçak dillerindeki Moğolca alıntıları listelemiştir (2006). Ama bunlardan önce Orta Türkçedeki Moğolca alıntılar konusunda DOERFER'in *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* başlıklı 4 ciltlik abidevî eseri bulunmaktadır (1963-1975). Aşağıda kısaca tanıtacağımız eser, Çağatayca kaynaklardaki Moğolca kopyaları inceleyen bir monografidir.

Introduction bölümü kendisi içinde sekiz bölüme ayrılmıştır. Bu bölümün başındaki *Historical Background of Turkic-Mongolic Language Contacts* (s. 11-15) kısmında Türkçe ve Moğolcanın birbiriyle ilişkisinin arka planı kısaca özetlenmiştir. Buna göre, tarihî kayıtlar İç Asya'nın doğusunda MÖ. 300'lü yıllarda Türklerin ve Moğolların beraber yaşadığı *Hiung-nu* (Çince 匈奴) adında göçebe bir devletin

varlığından bahsetmektedir. Türkçe ve Moğolcanın ilk ilişkisinin *Hiung-nu* devleti içinde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Bu ilişki daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir, ama Çağatayca ekseninde düşünürsek Moğolca etkinin Moğol istilası (XIII. yüzyıl) sonrasında ve bilhassa Oyrot Junghar Hanlığının kuruluşu (XV. yüzyıl) esnasında olduğu söylenebilir.

Chaghatay and its Relation to the Other Turkic Languages (s. 15-18) bölümünde Çağataycanın meydana gelişi ve diğer tarihî Türk dilleri arasındaki yeri üzerinde durulmuştur. Cengiz Han'ın ikinci oğlunun adına nispeten kullanılan Çağatayca terimi ilk kez Ármin VÁMBÉRY tarafından literatüre kazandırılmıştır. Türkolojide, bu terimin yerine Doğu/Şark Türkçesi, Eski Özbekçe, vs. gibi terimler kullanılsa da bunlar pek tutmamıştır. XV. yüzyıldan itibaren Orta Asya kültür merkezlerinde resmî yazı dili olarak kullanılan Çağatayca, Kıpçak ve Oğuz yazı dilleri dışında, o dönemin *lingua franca*'sı niteliğindeki Farsçayla da yakın ilişkiler kurmuştur. NEVĀ'Ī, Çağatay yazı dilinin ve bilhassa şiir dilinin tesisinde önemli rol oynamıştır. Çağatayca, bugün konuşulan Özbekçe ve Uygurca ile oldukça benzerdir.

History of Research (s. 18-20) bölümünde, Türkçe ve Moğolca ilişkileri konusundaki temel çalışmalar eleştirel bakış açısıyla kısaca özetlenmiştir.

Chaghatay Data: Texts and Dictionaries (s. 20-25) ve *Middle Mongolic Sources* (s. 25-27) bölümünde eserde Moğolca kopyaların tespit edildiği kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Kullanılan Çağatayca kaynakların büyük bir kısmı ikincil kaynaklardır. Türkiye'de ve Özbekistan'da Çağatay dönemine ait birçok metin neşrinin yapıldığı bilinmektedir. Çalışmada birincil kaynakların tercih edilmesi elbet daha iyi olabilirdi.

Questions of Transcription (s. 27-28) bölümünde, Çağatayca kelimelerin yazıçevriminde uygulanan yöntemden bahsedilmiştir.

Etymological Studies (s. 29-36) bölümünde, ilk olarak Çağataycadaki Moğolca kopyaların teorik dayanakları açıklanmıştır. Çalışmada JOHANSON'un çerçevesini çizdiği kod kopyalama teorisinden ağırlıklı olarak faydalanıldığı görülmektedir. Zaten kitapta *copy* teriminin tercih edilmesi de bunu açıkça göstermekte-

dir. Bu bölümde ayrıca, kopyalamaların tespitinde kullanılan ölçütlerden bahsedilmiştir. Bu ölçütlerden köken ve seslik ölçütler oldukça dikkat çekicidir. Seslik ölçüt olarak, bazı sesbirimlerin kelime başında ve ortasındaki mevcudiyeti dikkati çekmektedir. Bunun için mesela, Çağataycada kelime başında /m/'nin bulunmaması örnek gösterilebilir: *mör* 'way', *mösün* 'ice', vs.

Çalışmada, kopyanın Moğolca olup olmaması hususunda ve kopyanın etimolojik izahında CLAUSON ve RÓNA-TAS'ın tespit ettiği ölçütler kabul edilmiştir. Buna göre, Eski Türkçede Moğolca kökenli kelimeler mevcut değildir. Türk ve Moğol dilleri için ortak kelime mevcut ise ve kelime XIII. yüzyıla kadarki Eski Türkçe metinlerde tespit ediliyorsa, söz konusu kelime büyük ihtimalle Türkçe kökenli ve Moğol dillerinden kopya olarak incelemeye dâhil olmuştur. İki dil için ortak olup Eski Türk metinlerinde geçmeyen kelime ise muhtemelen Moğolcadır. Kitapta da zaten XV. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki metinlerde geçen Moğolca kopyalar tespit edilmiştir.

The Structure of the Lexicon (s. 36) bölümünde, kopyalamaların madde olarak gösterilişi kısaca açıklanmıştır.

Lexicon (s. 37-239) bölümünde Çağataycada tespit edilen yaklaşık 300 adet kadar madde açıklamalı olarak listelenmiştir. Kopyanın ele alınışına kısaca değinecek olursak, ilk olarak kelimenin Çağataycada geçtiği kaynaklar, sonra da Orta Moğolcadaki kaynaklar sıralanmıştır. Bunların ardından eğer kopya bugünkü Türk dillerinde yaşıyorsa, bunlar da gösterilmiştir. Daha sonra kelimenin kökeni üzerinde durulmuştur. Eserde, ilk defa bu çalışmada Moğolca oldukları gösterilen kelimeler vardır. Bunlardan birkaçı şunlardır: *adırgan* 'hill, mountain' (s. 39), *bos-* 'to flee, desert; to become a revenant' (s. 67), *bösün* 'louse' (s. 70), *ideçi* 'inspector of food and military service of the soldiers, mess sergeant' (s. 114), vs.

Conclusions (s. 240-261), bölümünde Moğolca kopyalar konusunda ulaşılan sonuçlar ve analizler kısaca özetlenmiştir. Kopyaların seslik, anlamsal ve yapısal özellikleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bunların başlıkları şöyledir: *Phonological Remarks* (s. 240-243), *Changes in Semantics* (s. 243-246), *Verbal Copies* (s. 246-247), *The Copying of Morphemes* (s. 247-250), *Mixed Copies* (s. 250), *Hendiadys* (s. 250), *Models of Copies: The Characteristic Features of Middle Mongolic* (s. 251-253), *Regressive*

Assimilations (s. 253-255), *Dissimilation in the First Syllable* (s. 256), *The Disyllables* (s. 256-259), *The Word-Final Diphthongs in Mongolic* (s. 259-260), *The Elision of the Vowel in the Middle Open Syllable* (s. 260-261), *The Word-Final -ŋ* (s. 260), *The Final -n* (s. 260-261).

Eser, *Bibliography and Abbreviations* (s. 263-292) başlığı ile son bulmaktadır.

Éva KINCSES-NAGY, Orta Türkçenin leksikolojisi bakımından değerli bir çalışmaya imza atmıştır. Kendisini tebrik ederim.

Kaynakça

CSÁKI, É. (2006). *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

DOERFER, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuriszeit*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

SCHÖNIG, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.